

УДК:637.1:006.83

Іонаш І.В., аспірант*[©]*Вінницький національний аграрний університет***ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЯКОСТІ
МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ**

Визначено основні передумови формування вітчизняного ринку молочних продуктів; чинники, які провокують виробництво молочної продукції низької якості. Проаналізовано сучасний стан галузі та охарактеризовані можливості для подальшого розвитку на сучасному етапі ринкової економіки.

Ключові слова: конкурентоспроможність, ринок молока, молоко, молочна продукція, якість.

Постановка проблеми. Ринок молока і молочної продукції, як складова продовольчого ринку, має важливе значення у забезпеченні споживачів продуктами харчування та зумовлює соціально-економічний стан усіх категорій господарств країни. Внаслідок впливу загальноекономічних і галузевих чинників протягом останнього десятиліття в молочній галузі спостерігаються негативні процеси: зменшення обсягів виробництва молочної продукції, зростання різниці між закупівельними і роздрібними цінами, нерозвиненість ринкової інфраструктури і відносин між виробниками та переробниками молока, зниження якості молока-сировини та рівня споживання молока і молочних продуктів. Все це негативно відбивається на молочній галузі загалом. Тому формування потужного виробництва молока в аграрних підприємствах є однією з найважливіших задач для вирішення як продовольчої безпеки країни, так і успішного розвитку аграрного сектору економіки в цілому.

Аналіз останніх досліджень. Проблемам функціонування, формування і розвитку конкурентоспроможності підприємств молочної галузі присвячені роботи С.В. Васильчака, М.М. Ільчука, М.К. Пархомця, С.О. Шевельової, В.І. Бойко, І.П. Павлова та інших вітчизняних вчених. За словами академіка І. П. Павлова, молоко чудово виділяється серед інших видів продуктів, виготовлених самою природою. Немає іншого повноцінного продукту, який людина одержує в готовому вигляді для безпосереднього вживання [1].

Однак залишається не вирішеним комплекс питань щодо підвищення якості молока. Це дає підстави стверджувати, що проблема потребує подальшого дослідження.

Мета статті. Проаналізувати стан молочної галузі та виявити основні чинники, які провокують виробництво продукції низької якості.

Виклад основного матеріалу. Сільське господарство України є технічно і технологічно відсталим. У молокопродуктовій підгалузі України відсталість наскрізна – від виробництва молока до переробки і реалізації. Для розвитку

* Науковий керівник – д.е.н., професор Мороз О.В.

© Іонаш І.В., 2012

сфери виробництва і переробки молока повинен бути ефективним весь ланцюг “виробництво – переробка – збут” [2].

Основними причинами стримування виробництва молока є скорочення поголів'я корів, подорожчання кормів, випереджувальні темпи росту цін на паливно-мастильні матеріали порівняно із закупівельними цінами на молоко. Усі ці фактори негативно позначаються на якості й конкурентоспроможності молока та молочної продукції, зокрема.

Конкурентоспроможність має силу об'єктивного економічного закону, існування якого пов'язане із наявністю багатьох господарюючих суб'єктів, що функціонують незалежно один від одного і кожний з яких прагне одержати дохід. В основі визначення конкурентоспроможності лежить її формування за рахунок переваг продукту порівняно з аналогом за ціною і якістю [3].

На сьогодні в Україні гостро стоїть питання якості коров'ячого молока як сировини. Проведені розрахунки свідчать, що молокопереробним підприємствам сировина надходить із двох джерел – від сільськогосподарських підприємств – 19,7%, та від господарств населення – 80,3%.

Таблиця 1

Виробництво молока за категоріями господарств, тис. т

	Господарства всіх категорій, в т.ч.:			
	Сільськогосподарські підприємства		Господарства населення	
	тис. т	питома вага, %	тис. т	питома вага, %
1990	24508			
	18634	76,0	5874	24,0
2000	12658			
	3669	29,0	8989	71,0
2001	13444			
	3636	27,0	9808	73,0
2002	14142			
	3468	24,5	10674	75,5
2003	13661			
	2680	19,6	10981	80,4
2004	13787			
	2533	18,4	11254	81,6
2005	13803			
	2579	18,7	11224	81,3
2006	13287			
	2454	18,5	10833	81,5
2007	12262			
	2178	17,8	10084	82,2
2008	11761			
	2090	17,8	9671	82,2
2009	11610			
	2236	19,3	9374	80,7
2010	11254			
	2218	19,7	9036	80,3

Переважаюча частка молочної продукції, що постачається із господарств населення на сучасний ринок, а це майже 90% – утримують по 1-2 корови, в яких використовується лише ручне доїння, що перешкоджає впровадженню новітніх технологій утримання й годівлі тварин, а також їх належному ветеринарному обслуговуванню, а отже, у підсумку технологічно не дозволяє забезпечити отримання високоякісної молочної продукції. Так, молоко, вироблене у господарствах населення, відповідає вимогам лише другого гатунку, тоді як вироблене у великих сільськогосподарських підприємствах – у переважній більшості реалізується вищим і першим гатунком.

Очевидним є те, що конкурентні позиції вітчизняної молочної продукції і на внутрішньому, і на зовнішньому ринках, усе більшою мірою визначатимуться її якістю.

Нині в Україні велике переробне підприємство отримує молоко від щонайменше 20 тис. здавачів. За такої ситуації перевірити якість продукту за всіма нормативними показниками просто неможливо. Більшість же виробників і постачальників не дотримуються належних санітарно-гігієнічних умов виробництва і транспортування молока, не забезпечують його охолодження, не застосовують миючі та дезінфікуючі засоби, перевозять молоко в алюмінієвих цистернах. До того ж посередницькі структури, які здійснюють заготівлю продукції, не забезпечені приладами контролю якості молока, що приймається ними від виробників. За офіційними даними, у 2010 році в Україні лише 45,7% молока було прийнято за вищим гатунком (що також суттєво обмежило доходи виробників молочної сировини, оскільки, як відомо, ціна тонни молока вищого гатунку майже на третину перевищує вартість молока II гатунку). Проте в умовах зазначеного дефіциту сировини переробник приймає її у повному обсязі незалежно від якості. Через це багато молочної продукції не відповідає діючим нормативам, особливо за мікробіологічними показниками та показниками безпеки (неприпустимо високий вміст антибіотиків, пестицидів, рослинних замінників та інших компонентів). Така ситуація, особливо небезпечна у зв'язку з необхідністю дотримання Україною міжнародних зобов'язань, спонукає вітчизняні молокопереробні підприємства за рахунок коштів, отриманих ними від реалізації якіснішої продукції, матеріально заохочувати виробників молочної сировини до підвищення її якості. У рамках процесу гармонізації вітчизняних стандартів якості продукції з європейськими в Україні винесено на обговорення проект нового стандарту “Молоко коров'яче. Вимоги при закупівлях”, спрямованого як на підвищення якості молока, що заготовлюється, так і на стимулювання виробництва високосортного молока. Необхідними умовами дотримання цього стандарту, зокрема, є очищення та охолодження молока після доїння до температури не вище 6°C, значне зниження допустимого рівня вмісту мікроорганізмів (до 100 тис./см³ для вищого гатунку), здійснення додаткового контролю молока, призначеного для виготовлення сичужних сирів тощо. Зазначеним стандартом передбачається також встановлення залежності закупівельних цін на молоко від його гатунку, вмісту жиру та білка з метою стимулювання зацікавленості товаровиробників у підвищенні вмісту білка в

молоці. Проте у нинішніх умовах, коли основними здавачами молока є господарства населення, введення такого стандарту у практику діяльності молокопереробних підприємств ускладнюватиметься через відсутність метрологічного обладнання, необхідного для визначення гатунку молочної сировини. Отже, поки що перспективи пришвидшення процесу поліпшення якісних показників вітчизняної молочної продукції є досить примарними [4].

Законом України “Про молоко та молочні продукти” від 2004 року із внесеними змінами до закону в 2010 році [5] визначаються основні засади державної політики щодо забезпечення якості та безпеки молока і молочних продуктів. Серед зазначених заходів цього спрямування слід визначити такі:

- ветеринарно-санітарні вимоги до виробництва молока, молочної сировини та молочних продуктів;
- вимоги до пакування та маркування молочних продуктів (зокрема, те, що тара та упаковка для молочної сировини та молочних продуктів мають бути виготовлені з матеріалів, дозволених для використання; забороняється відокремлення процесу пакування молочних продуктів від технологічного циклу виробництва продукції);
- згідно зі статтею 16 Закону України “Про молоко та молочні продукти”, з метою стимулювання підвищення якості молока та виробництва конкурентоспроможної продукції, в проекті “Державного бюджету України” передбачено доплату у відсотках до закупівельної ціни для молока гатунку екстра у розмірі – 25%, молока вищого гатунку – 20%. яке закуповується молокопереробними підприємствами від сільськогосподарських підприємств.

Особливої актуальності питання якості виготовленої молочної продукції набувають при членстві України в СОТ, Українські виробники молока найближчим часом, доки буде існувати нинішня ситуація на ринку сировини, найімовірніше не одержать дозволів на експорт молочної продукції до країн Євросоюзу.

Таблиця 2

Якість молока, проданого сільськогосподарськими підприємствами переробним підприємствам за ДСТУ 3662-97, в % до загального обсягу**

	2002*	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Екстра та вищий гатунок, %	–	12,1	15,2	16,9	18,8	25,7	28,4	31,0	45,7
1 гатунок, %	93,0	76,1	73,9	73,4	68,6	65,9	62,9	62,3	59,3
2 гатунок, %	6,0	10,2	9,4	8,7	10,1	6,9	7,0	5,7	4,1
Негатункове, %	1,0	1,5	1,5	1,0	2,5	1,5	1,7	1,0	0,9

*2002-дані згідно з ГОСТом 13264-70

**Джерело: оперативні дані Держкомстату, оброблені Спілкою молочних підприємств України.

Молокопереробні підприємства України за рахунок низької якості сировини втрачають значні суми при реалізації молочної продукції на західному

та російському ринках. На зовнішньому ринку за сухі молочні продукти українські підприємства одержують за тону на 300-400 дол. США менше, тому що на Заході через низькі якісні показники ця продукція використовується на технічні й кормові цілі.

При дрібнотоварному виробництві, ручній праці така ціна не відшкодовує витрат селянина. Український стандарт на молоко самий ліберальний в Європі. Те, що в Україні вважається I сортом, в Росії – лише II сорт, і це при тому, що більшість молока від населення - це молоко II сорту за українським стандартом. Але чи так уже це важливо, наскільки український стандарт відрізняється від російського, якщо, за європейським стандартом, українське молоко вищого сорту не дотягує до сорту “середнє”, не кажучи вже про сорти “добре” та “екстра”. За європейським стандартом, українське молоко вищого сорту – це придатне для переробки молоко, I сорт – непридатне для переробки молоко [6].

Про це, зокрема, свідчать результати місії, проведеної в Україні з 24 червня по 4 липня 2008 року продовольчо-ветеринарним бюро Генерального директорату Європейської комісії з охорони здоров'я і захисту прав споживачів (FVO - Food and Veterinary Office) для оцінки контролю ветеринарної та санітарно-епідеміологічної служб над виробництвом та переробкою молочних продуктів для експорту до ЄС. За результатами перевірки було встановлено, що максимум 10% сирого молока відповідає мікробіологічним критеріям ЄС. При цьому методи тестування, що базуються на стандартах ДЕСТ для визначення загального бактеріального обсіменіння та кількості соматичних клітин у сирому молоці, не відповідають методам ISO, а також не можуть бути затверджені як можливі альтернативні аналітичні методи проти європейських стандартів, як це вимагається Регламентом Комісії (ЄС) № 2074/2005.

За результатами оцінки контролю ветеринарної та санітарно-епідеміологічної служб над виробництвом та переробкою молочних продуктів для експорту до ЄС, проведеної в 2008 році, експертами було встановлено, що більшість положень Програми з розвитку молочної індустрії в Україні до 2015 року щодо покращення якості сирого молока не мають практичного впровадження.

Готовність чи неготовність виробників молочної продукції та державних органів до здійснення кроків у напрямку імплементації європейських вимог впливатиме не лише на можливість вітчизняних виробників вийти на європейський ринок. Від додержання вимог до якості і безпеки молочної продукції у майбутньому будуть залежати і конкурентні переваги на внутрішньому ринку.

В результаті зменшення імпорتنих тарифів після вступу до СОТ слід очікувати розширення асортименту молочної продукції за рахунок імпорту. Спочатку частка продаж імпортного товару може збільшитися через бажання споживачів познайомитися з новим асортиментом молочних товарів, але після цього вже нижчі ціни та вища якість продуктів визначатимуть споживацькі уподобання. Проблема конкурентоспроможності молочної продукції лежить більше в площині якості та безпеки для споживачів, ніж рівня споживчих цін.

Потрібно сказати, що молочна галузь має високу собівартість молока та низьку його якість. Для порівняння можна привести показники якості молока в Польщі – члена СOT і ЄС: базисна жирність – 3,6; базисний білок – 3,2; на переробку йде молоко класу “екстра”, ціна молока – 29 євроцентів. В Україні – базисний білок – 3,4; базисна жирність – 3,0; виробництво молока вищого гатунку – 7,1%. Якщо порівняти базисні жирність і білок по Польщі й по Україні, то ціна молока вищого гатунку в Україні повинна становити не більше 27 євроцентів, така ціна нині встановлена за молоко першого гатунку, яке за мікробіологічними показниками у Польщі та країнах ЄС і СOT не переробляється. Саме через проблему низької якості молочної сировини, 75% якої виробляється в Україні господарствами населення, ринки збуту країн ЄС все ще залишаються недоступними для українських молочних продуктів.

Вартість переробки молока залежить від якості сировини, а також росту інфляційних процесів. Для виробництва високоякісної молочної продукції із молока II гатунку та негатурного молока підприємства додатково проводять подвійну пастеризацію, охолодження, очищення на спеціалізованому обладнанні, що призводить до непродуктивного збільшення енергетичних і трудових затрат. Заводу економічно вигідніше купити сировину у підприємства, де є механічний процес доїння та охолодження, за вищу ціну, ніж у населення.

Варто зазначити, що передусім одним з основних факторів впливу на якість та обсяги виробництва молока є стан кормової бази, збалансованість добової дієти корови. Раціональна і повноцінна годівля дійних корів справа тонка і досить складна. Спочатку її треба ретельно наладити з участю досвідчених спеціалістів, або вчених, пройти повний цикл годівлі на протязі всього репродуктивного періоду і тільки тоді можна говорити про ефективне ведення галузі молочного скотарства. Оскільки у структурі собівартості молока корми займають не менш чим 65-70% їх ефективне використання - головний резерв ефективного ведення галузі в цілому. Так, при формуванні витрат у виробництві молока вартість кормів займає провідне місце щодо інших елементів, тому найбільшою мірою впливає на якість та конкурентоспроможність молока [7].

Висновки. Із вищезазначеного можна зробити висновки щодо чинників зниження якості молока-сировини, основні з яких є: порушення санітарно-гігієнічних умов виробництва молока, не дотримання вимог охолодження молока після доїння, порушення умов транспортування. В результаті чого представлене для перевірки молоко не відповідає діючим нормативам за мікробіологічними показниками, мають місце перевищення норм вмісту антибіотиків, пестицидів, рослинних замінників тощо.

Властива для України система перевірки безпеки і якості продуктів харчування орієнтована на кінцевий результат. А саме, аналізу підлягають окремі зразки продукту, що вибрані контролером. У випадку отримання результатів, що підтверджують доброякісність продукції, реалізації підлягає вся партія. Проте, такий підхід не гарантує цілковитої безпеки та абсолютної якості цієї продукції.

Українська молочна галузь неготова для роботи у рамках СОТ, вітчизняні підприємства можуть бути неконкурентоспроможними на світовому ринку, особливо це стосується невеликих регіональних виробників, які здебільшого не адаптували стандарти виробництва до міжнародних вимог. Отже, головна проблема молочної галузі – дуже низька якість української сировини. За даними світового банку, отримання та наступне підтвердження сертифікату ISO 9000 коштує підприємству більш як 250 тис. дол. США. Отже, без державної підтримки процесу стандартизації вітчизняного продовольства не обійтись.

На наш погляд формування і подальший конкурентоспроможний розвиток переробних підприємств молочної галузі в Україні мають здійснюватися за такими напрямками:

- Розвиток ефективного виробництва молока шляхом формування великотоварних ферм, створення сталої системи заготівельно-обслуговуючих молочних кооперативів у супроводі розвитку всієї мережі інфраструктури, впровадження систем стандартизації і сертифікації;

- створити умови для розвитку комбікормової промисловості й виробництва кормів для збалансованого забезпечення повноцінними здешевленими комбікормами через бюджетне фінансування.

Література

1. Павлов В. Формування споживчого ринку в регіоні в умовах перехідного періоду / В. Павлов // Регіональна економіка. – 2000. – № 2. – С. 50-64.

2. Карпенко М.О. Конкурентоспроможність та експорт молочної продукції в Україні / М.О. Карпенко // Економіка АПК. – 2006. – № 11. – С. 98-102.

3. Шамрай Ю.Ф. Конкурентоспособность ведущих капиталистических стран в международной торговле / Шамрай Ю.Ф., Габуния Г.В. [др.] // Бюллетень иностранной коммерческой информации. – 1981. – Приложение №11. – 99 с.

4. Шубравська О.В., Сокольська Т.В. Розвиток ринку молока і молочної продукції: світові тенденції і вітчизняні перспективи / О.В. Шубравська, Т.В. Сокольська // Економіка і прогнозування. – 2008. – № 2. – с. 80-93.

5. Про молоко та молочні продукти: Закон про внесення змін до закону України від 17.02.2010, №923 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 4 – с.182.

6. Родіонова Ю.М. Чинники формування конкурентних переваг молокопереробних підприємств в Україні / Ю.М. Родіонова // Актуальні проблеми економіки – 2007 р. № 5(71).

7. Славов В., Фурса М., Заря Г. Система конкурентоспроможного кормозабезпечення тваринництва // Тваринництво України. – 2008. – №11. – С. 12-13.

Summary

Ionash I.V.

Vinnitsa National Agrarian University

**PROBLEMS AND PROSPECTS OF QUALITY DAIRY PRODUCTS
IN UKRAINE**

The basic prerequisites for the formation of the domestic dairy market, the main factors that provoke the production of dairy products of low quality. The present state of the dairy industry and described opportunities for further development at the present stage of market economy

Key words: *competitiveness, market milk, milk, dairy products, quality.*

Рецензент – к.е.н., доцент Поперечний С.І.